

Finský pohled na Evropu včera, dnes a zítra

Alpo M. Rusi: After the Cold War: Europe's New Political Architecture. Macmillan, London 1991, 198 stran.

Ne příliš často máme možnost číst knihu finského odborníka z oblasti mezinárodních vztahů. Jedna z těchto výjimek, publikovaná v Londýně v angličtině, se objevila nyní i v našich knihovnách. Již z podtitulu je zřejmé, co zaujalo autora především – je to otázka, kam směřují trendy vývoje Evropy po revoluci 1989, k jaké nové politické architektuře. Symbolem této revoluce je pro autora pád berlínské zdi 9. 11. 1989. Právě zde vidí začátek návratu střední a východní Evropy „do Evropy“, i když správně chápe tuto revoluci jako výsledek dlouhodobějšího procesu. Osvětlení tohoto vývoje pokládá A. M. Rusi za jeden z cílů své práce.

Celou tuto problematiku se snaží sledovat v europocentrickém duchu, při čemž samozřejmě chápe, že zkoumat politické změny v Evropě nelze bez zřetele ke vztahům mezi vojenskými aliancemi, které se vytvořily, tj. bez zkoumání vlastního vývoje bipolarity. Tím se dostává k problému vzájemné závislosti a globality, jak se projevila v celoevropském procesu. To vše u autora vyúsťuje v rozboru Evropy jako celku, který se vytvářel v procesu změn politických a systémových jako nový (nebo staronový) činitel mezinárodních vztahů po druhé světové válce. V tomto smyslu uvádí jako zajímavost, že vlastně nyní – po roce 1989 – je to po více než 300 letech od westfálského míru v roce 1648, kdy Evropa opět vystupuje jako celek.

Podle autora je to právě nová Evropa, která je předurčena k hledání nové role, jež by přispěla k vytvoření nových forem bezpečnosti kontinentu jako celku i k novým vztahům světové pospolitosti, což jsou především vztahy atlantické a euroasijské. Zde přináší a rozvíjí nové myšlenky z hlediska možnosti vývoje a role Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě jako základny budoucí instituce celoevropské bezpečnosti.

Autor tematiku rozdělil do tří hlavních dílů – Status quo plus, Změny v Evropě a Bipolarita v přechodu –, které jsou dále členěny do sedmi podkapitol. Kniha je doplněna dvěma dokumenty – výtahem z projevu Jamese A. Bakera v Berlíně 12. 12. 1989 a výňatkem ze smlouvy mezi oběma německými státy o německé jednotě z 31. 8. 1990. Poznámkový aparát a výběr z odborné literatury vztahující se přímo k tématu ukazují široký záběr, z něhož autor při studiu vycházel.

Alpo M. Rusi je ředitelem pro plánování a výzkum v politickém odboru finského ministerstva zahraničí. Má za sebou bohatou aktivitu jednak diplomatickou, jednak odbornou a publicistickou ve výzkumu mezinárodních vztahů. Tato kniha vznikla na základě jeho stáže v Institutu pro bezpečnostní studia mezi Východem a Západem v New Yorku. Pobočka tohoto ústavu je v Praze (se sídlem ve Štítně). Jak v úvodu knihy sdělil prezident tohoto ústavu John Edwin Mroz, je tato kniha prvou v řadě monografií, v nichž se budou spolupracovníci a stážisté ústavu vyjadřovat k jednotlivým aktuálním aspektům soudobých mezinárodních vztahů v rámci výzkumu v ústavu.

V prvních kapitolách se autor zabývá vývojem studené války od jejího vzniku. Vychází pouze z nejzákladnějších událostí a podařilo se mu úspěšně přenést přes velké množství faktů, které celý poválečný vývoj v Evropě v sobě zahrnuje. Politické rozdělení vycházející se zájmů supervelmocí krátce po druhé světové válce se brzy přeneslo především do oblasti vojenské, kde existenci vzájemného, zvláště nukleárního odstrašení vytvořilo dlouholetý status quo. Oběma supervelmocem tato situace vyhovovala, což se ovšem nedalo říci ani o rozděleném Německu, ani o rozdělené Evropě. V tom správně autor vidí původní zdroje pro erozi tohoto poválečného evropského systému. V tomto smyslu se Rusi zabývá tzv. východní politikou SRN v šedesátých a začátkem sedmdesátých let jako prvním úspěchem v tomto směru, i když přístup k této politice byl mnohdy podezřívavý a mnohými přehlížený.¹

Otázku jednoty Německa považuje Rusi za jeden ze základů případného systémového řešení nové Evropy prostřednictvím mírových změn, které se díky stabilizaci bipolarity prosazovaly. Kromě problému Německa (nejen rozdělení, ale též uzavření výsledků druhé světové války), zde byla jako druhý základ výše uvedených změn otázka celoevropské bezpečnosti.

V souvislosti s oběma německými státy se snaží autor stručně vyložit termín „finlandizace“, často používaný v mezinárodních vztazích. Dle jeho názoru se používá nepřesně, zvláště pak ve vztahu k jiným zemím, než je Finsko. „Termín finlandizace byl stereotyp, zjednodušení, které bylo velmi pohodlné pro vyvolání určitého strašidla, ale které de facto nevyjadřovalo realitu... Diskuse o nových vztazích mezi východní Evropou a Sovětským svazem příležitostně vyvolávala návrhy, že by Finsko mělo sloužit jako model pro východní Evropu. Tento model sám o sobě nemohl fungovat. Případ Finska je jedinečný a nemůže být použit pro jiné státy. Ovšem image Finska může inspirovat myšlení ve správném směru.“²

Druhá polovina knihy je věnována procesům z konce osmdesátých let v Evropě, které vyústily ve změny, jichž jsme svědky. Zvláštní pozornost zde autor věnuje koncepci a perspektivám Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, jejíž myšlenka se zrodila koncem 60. let, bez ohledu na události 1968 v Československu. Právě sovětskou intervencí v Československu 1968 pokládá autor za bod obratu v sovětském diplomatickém a ideologickém expanzionismu směrem do Evropy. Prakticky již krátce poté zahájili Sověti v roce 1969 kampaň za celoevropskou konferenci.³ Finská vláda vyjádřila ochotu takovou konferenci zorganizovat, což bylo dohodnuto se všemi zainteresovanými v roce 1973. Tuto skutečnost charakterizuje autor jako europeizaci doposud platného systému Východ–Západ. Tyto změny „byly manifestovány v procesu KBSE a ve vývoji vzájemné závislosti mezi státy právě tak jako v myšlení lidí. Shrnuto, Evropané – zvláště ve střední a východní Evropě a v Sovětském svazu – redefinovali své politické priority. Tato evoluce posílila dominanci pragmatismu nad ideologií a národní zájmy posunula před zájmy blokové.“⁴ Rozbor systému KBSE, který vznikl, je důležitým přínosem této knihy. V této souvislosti autor zajímavě hodnotí také úlohu nezávislých a neangažovaných států v Evropě, která se dle jeho názoru ovšem po událostech v roce 1989 mění. Obdobně je zajímavé hodnocení vstupu M. Gorbačova do politiky v druhé polovině 80. let (i když zde by bylo zajímavé, jak by autor hodnotil perspektivy jeho politiky v následujících dvou letech po uzavření práce na knize, kdy známe vývoj v bývalém SSSR po srpnovém puči 1991). To nemění nic na základním významu perestrojky a glasnosti pro změny ve východní Evropě v tomto období. Kniha byla dokončena dříve, než došlo ke skutečnému rozpadu SSSR, než došlo k rozpuštění Varšavské smlouvy a RVHP, než se stalo skutečností, že vlastně bývalý SSSR zmizel z mapy světa jako supervelmoc, nemluvě o jeho bezprostředním vlivu v Evropě. A tam, kde autor hovoří o vývoji vztahů evropsko-sovětských, musíme mít na mysli konkrétní vztahy německo-ruské, ukrajinské, s baltickými zeměmi, což jsou většinou nástupnické státy SNS, členové KBSE. Koneckonců ani v otázce německého sjednocení neznal autor při dokončení práce konkrétní vývoj sjednocení Německa, i když jej de facto předvídal. Vycházel při tom ze skutečností, že nezávislé Německo musí být integrální součástí západoevropských vojensko-politických institucí (European Germany).⁵

Závěr je věnován úvahám o nové politické architektuře Evropy pro konec století. A. M. Rusi se zde soustředil na celoevropský bezpečnostní systém, jehož základem by měla být KBSE. Jestliže „bezpečnostní instituce studené války byly založeny na potřebě zadržet nebezpečí války mezi velkými státy kontinentů“, pak „éra po studené válce potřebuje instituce, které jsou schopny zadržet politické a ekonomické zvraty. A kromě toho, nové instituce by měly být schopny vytvořit ekonomickou a politickou stabilitu v celé Evropě.“⁶ Tyto instituce by měly vzniknout a přetvořit se ze stávajících v několika rovinách – celoevropské (KBSE), regionální (zde měl na mysli vojenské aliance), různé euroinstituce jako Rada Evropy apod. Další by měly být v rovině ekonomické, kde by mělo dojít k transformaci západoevropských organizací v celoevropské. Jako příklad nové instituce autor uvádí

Evropskou banku pro obnovu a rozvoj, která vznikla v roce 1990 z francouzské iniciativy.⁷

Systém KBSE vidí v roli celoevropského stabilizátoru, v němž „mezinárodní bezpečnost není výslovně jen otázkou mezistátních vztahů“, ale „stále více otázkou vnitřních podmínek a nevládních mezinárodních vztahů. V Evropě a příbuzných státech je to bezpečnost pro lidi a národy, ne jenom pro státy. Proto helsinský proces potřebuje nové pohledy, aby mohl správně odpovědět na výzvy doby.“⁸

V rámci systému KBSE potom navrhuje zřízení parlamentní rady, evropské komise ministrů zahraničních věcí, evropské bezpečnostní rady, která by časem převzala úkoly vojenských aliancí, komise pro hospodářství a životní prostředí, která by měla vycházet ze spolupráce s EHK OSN, a stálý sekretariát KBSE.⁹ Řadou těchto návrhů se již zabýval pařížský summit 1991, který např. zřídil sekretariát KBSE v Praze, právě tak jako Radu ministrů zahraničních věcí KBSE.

A. M. Rusi v závěru uvádí: „Evropský mírový řád se může rozvinout, když Evropa bude schopna překonat opakování svého historického dilematu, tj. když žádný národ nebude opět usilovat o hegemonii.“¹⁰

Hodnotíme-li práci finského odborníka, musíme konstatovat, že je velmi dobře a přehledně zpracována. Za hlavní přínos pokládáme její myšlenkovou bohatost a skutečnost, že je zdrojem a inspirací pro všechny, kdož se těmito otázkami zabývají. Právě uvedený přístup dává čtenáři možnost nejen se zamýšlet nad touto tematikou, ale svým dynamickým výkladem jej nutí domýšlet další vývoj a konfrontovat se skutečností, kterou již autor zpracovat nemohl.

Určitým nedostatkem snad je, že Rusi, přestože mluví o revoluci ve východní Evropě, o ní uvádí málo faktů. Lze z toho usuzovat, že v americkém prostředí, kde zřejmě na knize pracoval, v této době informace, vždy dostatečné, byly roztroušeny spíše v denním tisku a časopisech. Tím více si uvědomuji, jak důležitá je spolupráce, kterou by měli navázat odborníci z více evropských zemí, zvláště malých a středních, která by umožnila objektivně zhodnotit vývoj v obdobných etapách dějin, jako je ta, kterou prožíváme. Myslím, že tato kniha patří k těm, u nichž si plně uvědomujeme rychlý běh událostí naší doby, kdy fakta stárnou a mění se rychleji, než je stačíme zachytit.

Karel Krátký

¹ Viz Rusi, A. M.: *After the Cold War: Europe's New Political Architecture*. Macmillan, London 1991, s. 37.

² Tamtéž, s. 87.

³ Viz tamtéž, s. 30 – 31.

⁴ Tamtéž, s. 50.

⁵ Viz tamtéž, s. 122.

⁶ Tamtéž, s. 123.

⁷ Viz tamtéž, s. 124.

⁸ Tamtéž, s. 127.

⁹ Viz tamtéž, s. 128.

¹⁰ Tamtéž, s. 137.